

A közkönyvtárak szabadidős szerepe

Történeti áttekintés és olvasói vélemények

HAYES, Emma és MORRIS, Anne: Leisure role of public libraries: A historical perspective. (Journal of Librarianship and Information Science, 37.vol. 2005. 2.no. 75–81.p.) és Leisure role of public libraries: User views (Uo. 37.vol. 2005. 3.no. 131–139.p.) c. cikkeit Mohor Jenő tömörítette

Az angol közkönyvtári törvény megjelenése (1850) és a „köz” által fenntartott könyvtárak létesítése óta mindmáig nyitott kérdés a közkönyvtárak fő célja, vagy szerepe tekintetében, hogy vajon annak a tájékoztatásnak, az oktatásnak, vagy a szórakoztatásnak kellene-e lennie. Míg az oktatás-nevelés és a tájékoztatás igen céltudatos funkciók, a szórakoztatás harcol azért, hogy elfogadott szerepe legyen a könyvtári szakmán belül, holott ez az egyik legfőbb oka annak, hogy olvasók egyáltalán könyvtárba járnak. A szabadidős szerepről folyó vita végigkíséri a közkönyvtárak fejlődéstörténetét. Még ha a jelenlegi (1964-es) angol közkönyvtári törvény megállapítja is, hogy a könyvtáraknak van rekreációs szerepük, és általában a szórakoztatást értékes funkcióként fogadja el, mé-

gis úgy tűnik, hogy azt a szolgáltatások oktatási és a tájékoztatási elemeinél kisebb értékűnek tekintik. Erre mutat, hogy mind a jelentésekből, mind a hivatalosan megfogalmazott könyvtárpolitikákból hiányzik a szabadidős szerepre fordított figyelem.

Az a tény, hogy a legtöbb ember a szabadidő eltöltésére, ill. szórakozási céllal használja a könyvtárakat, arra int, hogy ezt a funkciót nem szabad lebecsülni. Történetileg a közkönyvtárak értékét olyan mennyiségi adatokon keresztül mérték, mint például a kölcsönzött kötetek, vagy az olvasók száma. A mennyiségi adatokat egyre növekvő mértékben használják bizonyítékként a közkönyvtáraknak az emberek életminőségéhez való hozzájárulásának bemutatására. A szerzők célja az volt, hogy vizsgálják

a közkönyvtárak szabadidős szerepét, tekintettel a célkitűzések történetére is, különösen az edukáció kontra rekreáció vitákra, hogy felderítsék, ma hol helyezkedik el a hangsúly, és megvizsgálják, milyen értékes a szabadidős funkció az olvasók számára.

A szabadidő meghatározása

Annak érdekében, hogy a szabadidőt a közkönyvtárakkal összefüggésben értelmezni tudjuk, szükséges lenne a szabadidő fogalmának meghatározása. A könyvtári világban is történtek erre kísérletek. *Usherwood*¹ például *Stanley Parker* leíró meghatározását használja, aki a tevékenységek öt típusát különbözteti meg a munka-szabadidő kontinuumban. Ezek közé tartozik a munka; a munkával összefüggő tevékenységek, mint pl. az ingázás; az alapvető fiziológiai szükségletek kielégítését célzó tevékenységek; a nem-munka jellegű kötelezettségek, mint az otthoni felelősség (pl. a háziállatok iránt); és végül a szabadidő, mely mentes a kötelezettségektől és kényszerűségektől. Így tehát a „szabadidő” a tevékenység megválasztásának szabadságát jelenti. Ebben az esetben – jegyzi meg *Snape*² – szinte minden tevékenység lehet szabadidős: ami az egyik embernek szabadidős tevékenység, az lehet a másik munkája. A szórakozás (az élvezet) tehát az egyik tényező, amikor egy tevékenységet szabadidősnek tekintünk.

A szabadidő-elmélet szakemberei arra is rámutatnak, hogy a különböző emberek számára mást-mást jelent. Egyesek számára a szabadidő az, ami a munka és a kötelezettségek után fennmarad, másoknak a szórakozást, vagy sajátos élmények, tapasztalatok szerzését jelenti, ismét mások a munkaszünettel, pihenéssel és a modern élet stresszének csillapításával hozzák összefüggésbe.

Haywood és társai³ szerint a szabadidőre mint maradék időre, mint tevékenységekre, funkcionálisan, vagy mint szabadságra lehet tekin-

teni. A szabadidő mint maradék idő értelmezése egybeesik azzal az előbbi meghatározással, miszerint a szabadidő az az idő, ami szabadon választott módon használható fel a munka és a létfenntartás kötelezettségeinek teljesítése után. Ez a felfogás az iparosodott társadalomra jellemző, ahol a munka a nap domináns tényezője, és a szabadidő olyan lényegi elem, melyhez a társadalomban mindenkinek joga van. *Tevékenységként* a szabadidőre úgy tekintünk, mint olyan tevékenységek sorára, amelyben az emberek választásuk szerint vesznek részt szabad idejük során; ezek lehetnek hobbik, sport, tévézés, vagy akár ivás, és melyeket általában örömteli tevékenységként jellemeznek. Ez a meghatározás könnyen érthető, hiszen azzal foglalkozik, amit az emberek szabad idejükben tesznek. Ebben az értelemben a szabadidő-felfogás illeszkedik ahhoz a tevékenységhez is, amikor az ember – saját szórakoztatása érdekében – felkeresi a könyvtárt, hogy onnan regényt, zenét, vagy filmet vigyen haza. A szabadidő *funkcionális* szemlélete a szabadidős tevékenységeket a társadalom vagy az egyén számára hasznos dolgoknak tekinti. A szabadidő ily módon a társadalom által elvárt, vagy elfogadott végeredmény elérésének eszközévé válik, a társadalmi kontroll egyik formájaként működik. Arra tendál, hogy ignorálja pusztán szórakozási-szórakoztatási célú a szabadidő ideáját. Ez a felfogás azon okok sorába illik, melyek – többek között – a közkönyvtárak létesítéséhez vezettek, s melyekről a későbbiekben esik majd szó. A szabadidő mint *szabadság* nemcsak az egyén saját kedvére végzett tevékenységét jelenti, hanem a szabadidőben rejlő lehetőséget az életminőség javítására és az önfejlesztésre. Ennek, a szabadidős tevékenységek minőségére összpontosító felfogásnak, történeti előzményei is vannak, amikor is egyeseket, mint például a szépirodalom, a regények olvasását magasra értékelték, míg másokat, mint pl. a szerencsejátékot igen kedvezőtlennek ítélték. Ennek a felfogásnak is – mint a későbbiekben látni

fogjuk – vannak kapcsolatai a közkönyvtárak fejlődéstörténetével.

Manapság a *leisure* szó használata az általános, míg a viktoriánus korban, amikor a közkönyvtárak születtek, a *recreation* volt használatos. Snape szerint a rekreáció kifejezés akkor magában foglalta a hasznosság és az önfejlesztés erényét. A rekreációs tevékenységek a feltételezések szerint valamilyen pozitív feladatot tölthettek be, mintsem csak a pihenést vagy a szórakozást szolgálták. Abban az időben a populáris szabadidő, pontosabban a munkásosztály populáris szabadideje társadalmi problémaként jelent meg, és a szabadidő-reform a politika napirendjére került. A közkönyvtárak létesítése mellett szóló erős érv kapcsolódott a szabadidő-reformhoz, amennyiben a közkönyvtárakat olyan eszköznek tekintették, melyek jobb rekreációs lehetőségeket nyújtanak a munkásosztály tagjainak. Ez a közkönyvtári ellátás melletti kampány állandó témája volt.

(Fentiekre is tekintettel legyen szabad a továbbiakban az angol szövegben szereplő *leisure* kifejezés helyén a szabadidő, szabadidős, szabadidő-eltöltés, vagy éppen a szórakozás szót használnom – *M.J.*)

A szabadidő-reform és a közkönyvtári törvény

A brit iparosodás nagy társadalmi és gazdasági változásokat hozott magával. A 19. század első felében a vidéki népesség jelentős részének az ipari városokba költözése és az, hogy a mindennapi életet (a gyárak miatt) az óra szabályozza, számos problémát vetett fel. A városi életfeltételek piszkosak, nyomorúságosak és túlszűfoltak voltak. Mindezekhez járult a szabadidős lehetőségek ritka volta, s így azok hiánya a kocsrát tették a szabadidős tevékenység fő központjává. A kocsmák pedig az italozás mellett további nem kívánatos tevékenységeknek nyújtottak teret, mint pl. a szerencsejáték, a pénzért verekedés, a ka-

kas- és kutyaviadalok, prostitúció. A populáris szabadidő-eltöltéshez egyre inkább a részegeskedés, a rendtelenség és az erkölcstelenség képzeke kapcsolódott. Mindennek természetesen gazdasági kihatásai is voltak, hiszen a gyári termelés szigorú rendjével a másnaposság miatti hiányzás, vagy a hatékony munkára való alkalmatlanság nem egyeztethető össze.

Az 1830-as évekre a munkásság szabadidejével már a kormány, az ipari munkaadók, a józan reformerek és az egyházak is foglalkoztak, és a probléma gyökerét az alternatív szabadidős lehetőségek hiányában látták. Az italozással foglalkozó bizottság 1834-es jelentése a szabadidő-probléma kezelésére lehetőségek nyújtását javasolja, és a parkokkal, múzeumokkal, olvasószobákkal együtt a közkönyvtárakat ajánlja, mint lehetséges alternatívát. A populáris szabadidő-eltöltést megfelelő lehetőségek nyújtásával jobbító szándék nyomán a „racionális rekreáció” koncepciója, mely hatékonyabb viselkedési kényszereket próbált „becsempészni” a szabadidőbe. A racionális rekreáció idealista elképzelése moralitást és mértékletességet kísérelt meg népszerűsíteni a populáris szabadidő-eltöltésben, és célul tűzte ki, hogy összhangba hozza a munkásosztály rekreációs tevékenységét és a középosztály szabadidejét. A közkönyvtárakat számos alkalommal javasolták a munkásság szabadideje megreformálásának eszközeként, s ez a közkönyvtár-kampány végül az 1840-es évek végére a megvalósíthatóságukat vizsgáló parlamenti bizottság felállításához vezetett. A bizottság jelentésében egyik fő érv volt a közkönyvtárak létesítése mellett az a szerep, amit a társadalmi rend fenntartása és az erkölcsi értékek népszerűsítése terén játszhatnak azáltal, hogy jobb szabadidős lehetőségeket nyújtanak. További vélemények szerint a közkönyvtárak az „ésszerű szórakoztatás” eszközeit nyújthatják, és elcsábíthatják az embereket a kor immorális szabadidő-üzésétől, illetve az otthoni olvasás elősegítésével a szabadidő-reform törekvéseit

támogatják. A közkönyvtári törvény parlamenti vitájában még az is elhangzott, hogy a könyvtár a bűnözés elleni harc eszköze, „a legolcsóbban felállítható rendőrség” is lehet.

Noha a munkásosztály szabadidő-eltöltési gyakorlatának megreformálása igen erős érv volt, a közkönyvtári törvény elfogadását számos más indok is segítette. Ezek közé tartozott, hogy a kontinentális Európában már sok értékes közkönyvtár létezett, s ez a britek riválisainak bizonyos előnyt biztosított (amit nyilván nem tűrhettek). Szükségessé vált az ipari munkásság műszaki-technikai ismereteinek növelése is. A munkáltatókat aggodalommal töltötte el a szocialista irodalom megjelenése, és úgy látták, hogy a közkönyvtári kínálatot visszatartják munkásaikat a forradalminak és kártékonynak tartott könyvektől. A közkönyvtárak tehát nem egyetlen ok, hanem egy motiváció-keverék alapján alapítottak, amelyben egyaránt szerepet játszott a műszaki oktatás, a literáció-terjesztés és a rekreációs formák jobbításának igénye.

1850 előtt a könyvtárak a nagyközönség számára vagy hozzájárulás fejében, vagy valamilyen egyesületi tagság révén voltak hozzáférhetők. Nem egy közkönyvtár a gépész egyletek könyvtáraiból fejlődött ki, amelyek elsősorban oktatási, továbbképzési céllal építették ismeretterjesztő állományukat, s ez is erősítette a közkönyvtárak (és a fenntartó helyi hatóságok) azon nézetét, hogy a könyvtárak fontosabb szerepe az ismeretterjesztés lenne. Mivel a közkönyvtári törvény a helyi hatóságoknak csak a könyvtár épületének és személyzetének biztosítására tette lehetővé az adóztatást, az alapállományt többnyire az egyesületi könyvtárak átvétele jelentette. Ezek eredetileg ismeretterjesztő céllal jöttek létre, ám fokozatosan áttértek a szórakoztató irodalom beszerzésére is. Ezt a gyakorlatot folytatva a közkönyvtárak is beszereztek regényeket, könnyű olvasmányokat, és ha már egyszer ezek megjelentek a könyvtári kínálatban, a közönség ez irányú igényének nyomása igen nehézé tette volna e gyakorlat megszüntetését.

A nagy regény-vita

A közkönyvtárakat kezdettől fogva szabadidős céllal, elsősorban regények kölcsönzésére használták. A legtöbb könyvtárban az összes kölcsönzés 65–75%-át a regények tették ki. Egy tanulmány szerint⁴ 1876–77-ben a mintaként kiválasztott 13 kölcsönkönyvtár közül mindössze kettőben volt a kölcsönzött regények száma kevesebb az össz-kölcsönzés felénél, míg a többiek esetében ezek aránya 57 és 83 százalék között volt. Feszültség keletkezett a közönség igénye (regény) és a könyvtárosi szakma feltett szándéka (jobbító és oktató irodalom nyújtása) között. A könyvtári bizottságok nem igazán tudtak megbékélni azzal a ténnyel, hogy a munkásság (sőt, a középosztály) a napi munka után inkább szórakoztatást, mintsem tanítást vár. Ugyanakkor a regényolvasást a korabeli kommentátorok időpocsékolásnak, sőt, butító tevékenységnek értékelték; hiszen az olcsó, szenzáció-jellegű regényről (a.m. „ponyva”) szóltak, amiket a munkásság nagy része olvasott. A ponyvát a társadalmi összhangot fenyegetőnek tekintették, mivel, szemben az irodalmi regényekkel, nem népszerűsítették a középosztály erkölcsi és kulturális értékeit.

A nagy regény-vita (*The Great Fiction Question*) arról folyt, hogy milyen regényeket kellene a könyvtáraknak kínálniuk, ha egyáltalán feladatuk a regényellátás. A vita lényegében három részre osztotta a szakmát. A könyvtárosok egy része szerint a népszerű szórakoztató könyveket biztosítani kell, ha már egyszer azokra van igény. A többség véleménye szerint a regény, mint szabadidős olvasmány általában elfogadható, kivéve a „szenzációs meséket” és a limonádét. Ez a csoport a regény-kínálatot oktató és erkölcsnevelő hatása miatt támogatta. Hitük szerint az olvasó ugyanis fokról-fokra emelkedhet az alacsonytól a magasabb szintű irodalomhoz, ízlésében és felfogóképességében egyaránt fejlődve. Így tehát a rekreációs könyveket akkor tartották elfogadhatónak, ha azok segítik az

irodalmi regények felé vezető utat. A harmadik csoport szerint a közkönyvtárnak egyáltalán nincs szórakoztató funkciója, így népszerű regényeket egyáltalán nem kell kínálnia. A *Library Association* 1908-as konferenciája vitájának végeredménye szerint a kölcsönzésre kínált könyveknek kell, hogy legyen irodalmi, vagy oktató-nevelő értéke, különösen támogatandók a klasszikus irodalminak minősülő alkotások, ám az irodalmi, morális vagy oktató-nevelő érték nélküli, efemer olvasnivalónak nincs helye a közkönyvtárakban. A könyvtári szakmán kívül nagyobb elismerésben részesült a fikciós irodalom: gyakran hangoztatták, hogy a városlakóknak, akik kevés rekreációs lehetőséghez jutnak hozzá, legalább a könyvtárak nyújtsanak szórakoztató olvasmányokat, illetve, hogy a munkásoknak – a gyáripari monotónia ellensúlyozásaként – joguk van a szimplán szórakoztató időtöltéshez. Ugyanakkor működött egy politikailag motivált fikcióellenes lobbis is, melynek néhány esetben sikerült megakadályoznia a közkönyvtári törvény helyi alkalmazását.

A könyvtárak népszerűsítése

Mivel a közkönyvtárak sikerét a kölcsönzött könyvek mennyiségével mérték, szükség volt a regény-kínálatra, hogy az ismeretterjesztő művek kisebb sikerét ellensúlyozva elérjék az elvárt kölcsönzési mennyiséget. A közönségigényre tekintettel a könyvtári bizottságok (gyakran a könyvtárosok bosszúságára) nagy mennyiségben választottak népszerű regényirodalmat, hogy a könyvtár népszerűségét, vonzerejét fenntartsák, illetve növeljék. A könyvtárak így egyre inkább a közönség igényeinek közvetlen kielégítőivé váltak, és önnön népszerűsítésük érdekében a közösség rekreációs érdekeinek igyekeztek megfelelni. Néhány esetben a könyvtárak szabadidős vonzerejüket újságolvasó-szobák létesítésével növelték, amelyek informális találkozóknak,

a sporteredmények megismerésének helyszínéül szolgáltak, sőt, játék- és dohányzószobákat is nyitottak. Az újság-szobák nemcsak a rekreációs célú hírlap- és magazinolvasásra nyújtottak lehetőséget, hanem – alighanem akaratlanul – tartózkodásra, beszélgetésre alkalmas (szükség esetén száraz és meleg) helyet is biztosítottak. A könyvtárosok ellenérzését persze kiváltotta, hogy ezeken a helyeken megjelentek a semmittevők és a csavargók is, illetve, hogy az újságokból a fogadási információkhoz is hozzá lehetett jutni, ami éppenséggel nem segítette a szerencsejátékok elleni küzdelmet.

1890 és 1914 között több közkönyvtár kísérletezett játékok, dohányzó- és beszélgető-szobák (esetenként még bevételt is hozó biliárd-szoba) nyújtásával, a közösségi rekreáció koncepciójának jegyében, a társadalmi érintkezés alkohol-árusítás nélküli elősegítése céljából. A közkönyvtár mint a közösség rekreációs intézményének ideája – különösen a könyvtárak vonzerejét növelő mai kísérletek fényében – igen előremutatónak tűnik.

Az oktató-nevelő és tájékoztató szerep

A rekreációs szobák szabadidős szerepe nem vált széles körben népszerűvé akkoriban, a könyvtáros szakma ugyanis elhatározta a könyvtárak edukációs céljainak megerősítését. A közkönyvtárak szabadidős-szórakozási használata már csak azért sem volt népszerű a könyvtárosok körében, mert nem lévén céltudatos, komoly tevékenység, aláasta a szakma tekintélyét. Az LA egyik alapítója szerint, ha a könyvtárosok oktató-nevelő munkájukat láthatóbbá teszik, társadalmi státusuk emelkedni fog.

Az alapfokú oktatási törvény (*Elementary Education Act*) 1870-es megjelenése után a közkönyvtár-alapítás egyik fontos érve volt, hogy az elemi iskolák munkáját folytatják majd. A 19. század végéig tovább erősödött a közkönyvtárak nevelő és (főként műszaki) oktató tevékenységének

középpontba állítása, különösen, mivel a versenytárs Európában a műszaki oktatás magasabb színvonalú volt. A könyvtárak a könyvkölcsönzés mellett előadások, tudományos és művészeti tanfolyamok szervezésével bővítették szolgáltatásait, s ehhez még pénzügyi támogatást is nyerhettek.

Az újabb közkönyvtári törvény (1919) következtében létrejött megyei könyvtárak a megyei oktatási bizottságok felügyelete alatt működtek, s ez ismét a könyvtárak edukációs küldetését erősítette. A megyei könyvtárak jelentős erőfeszítéseket tettek a tanárok, a tanulók és a komoly olvasók szükségleteinek kielégítésére. A két világháború között a nagyobb könyvtárak már az iskolák és a felnőttoktatási tanfolyamok könyvellátásáról is gondoskodtak, és felismerték a kereskedelem és az ipar könyvtári igényeit, ami az üzleti és a műszaki könyvtárak fejlődéséhez vezetett.

1950-ben már olyan álláspont is megfogalmazódott, hogy a közkönyvtárak a jövőben kevésbé fognak azzal a fajta rekreációs igénnyel törődni, amit más intézmények megfelelően ki tudnak elégíteni. A következő évek ismét a könyvtárak oktatási szerepének növekedését mutatták, ezúttal főként a felsőoktatás kiterjedésének köszönhetően.

A 20. század második felében a hangsúly egyre inkább az információellátás irányába tolódott el. Elsőbbséget kapott a könyvtárnak a közösségi információnyújtó szerepe. Az infokommunikációs eszközökhez való hozzáférés tovább növelte a könyvtárak tájékoztató szerepét. Az Egyesült Királyság teljes lakosságát internet hozzáféréshez és online szolgáltatásokhoz juttatni szándékozó program⁵, illetve a brit kulturális minisztérium 2003-as „A jövő keretei” című elaborátuma⁶ már alcíme (könyvtárak, tanulás és információ a következő évtizedben) szerint is, talán túl nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak edukációs és információs szerepére.

A szabadidős funkciók elismerése

Annak ellenére, hogy a múlt századot végig az edukációs és információs hangsúly jellemezte, a könyvtárak szabadidős szerepének elismerése fokozatosan növekedett. Az 1927-es Kenyon jelentés például megállapítja, hogy a könyvtáraknak egyaránt kell szolgálniuk azokat, akik a tudást, és azokat, akik a pihenést vagy a szórakozást keresik. „Hisszük, hogy a legértékesebb szolgáltatások egyike annak az intellektuális frissítőnek a nyújtása, amelyre mindannyiunknak *szüksége van*” – írja a jelentés.⁷ Voltak, akik az időtöltő olvasnivaló biztosítását teljes értékű könyvtári funkciónak tekintették a két világháború közötti időben. Az 1950-es években az oktatási anyagok iránti megnövekedett igény mellett növekedett a regények és a más rekreációs olvasnivaló (utazás, sport, életrajzok, kézművesség) kereslete is, a megnövekedett szabadidő eredményeként. Az 1964-es közkönyvtári és múzeumi törvény (*Public Libraries and Museums Act*) pedig megerősíti az edukáció és az információ mellett a könyvtárak rekreációs szerepének értékét is.

A könyvtárak szabadidős célú használatának megerősítése ellenére vannak arra utaló jelek, hogy a szabadidős funkció nem teljesen elismert és elfogadott a szakmán belül. Az 1970-es években megkísérelték, hogy a regény-sorok közé „non-fiction” könyveket „csempésznek” azzal a reménnyel, hogy megváltozhat az olvasó élete, ha véletlenül ilyen könyvet visz és olvas el. 1986-ban az *Adam Smith Institute* a könyvtári szolgáltatást olyan rendszernek írja le, „*amely ingyen nyújt nagy mennyiségben zúzdába való fikciós irodalmat olyanoknak, akik akár fizetni is tudnának értük.*”⁸

A közkönyvtárak szolgáltatásaival foglalkozó újabb jelentések mindazonáltal ismét megerősítik a szabadidős funkciókat, és elismerik, hogy az alapszerepek rugalmasak és kölcsönösen egymás javára válnak. Egy 2002-es jelentés⁹ például belátja, hogy a regénykölcsonzés hozzá

tud járulni a szabadidős, a társadalmi, a kulturális és a literációs célok megvalósításához. Kormányzati szinten is nagyra értékeli az olvasás jótékony hatását. Az olvasásra való képtelenség szociális kirekesztődéshez vezethet, ami kapcsolatban áll a munkanélküliséggel, alacsony jövedelemmel, szegényes lakáskörülményekkel és a bűnözéssel is. A kulturális minisztérium már említett dokumentuma – alcíme ellenére – szilárdan összekapcsolja a közkönyvtárakat a szabadidős tevékenységgel, azzal a felhívással, hogy több ember menjen könyvtárba, mint moziba vagy labdarúgó-mérkőzésre, és hogy a könyvtárakat a parkokhoz hasonlítsa, ahol az emberek számos tevékenység között választhatnak. Az a jelentés tehát, amely igen nagy hangsúlyt helyez a könyvtárak fontosságára a tudástársadalom alakításában és a digitális jártasság elősegítésében, elismeri az olvasás, a filmekhez és zenékhez való hozzáférés jótéteményeit, olyan épületről beszél, amelyben a szabad idő eltölthető.

Két másik, a kormányzathoz köthető jelentés is felöleli a szabadidőt, mint a modern könyvtár szerepének integráns részét. A „Már régen esedékes”¹⁰ szerint a könyvtár az érdeklődés kielégítésére szolgáló központ, ahol az ember kutathatja családjá történetét, olvashat könyveket, nézhet videót vagy hallgathat zenét, szörfözhet a neten. A 21. századi könyvtárak című másik jelentés¹¹ figyelembe veszi a könyvtár és az otthon változó viszonyát, hiszen az online szolgáltatások lehetővé teszik, hogy az ember otthonról használja a katalógust, jegyezzen elő, hosszabbítson meg kölcsönzést, vagy használja az előfizetett referenzs-forrásokat. Ennek eredményeként maga a könyvtár inkább klubba, vagy szabadidő-központtá válik, ahol a berendezést is otthonosabbá tervezik, karosszékekkel és kávéval. A közkönyvtár ekképp valami olyasmivé válna, amit Skandináviában a város naplijának neveznek.

Mindazonáltal a könyvtár szabadidős arculata nem örvend általános elismerésnek saját jo-

gon, inkább a tanulással való kapcsolata alapján tekintik jogosnak. A 21. századi könyvtárak a csendes rekreációs övezetet és az étkezési lehetőséget csak kiegészítő szolgáltatásnak tekintik azok számára, akik hosszú időt töltenek (tanulmányi, kutatási céllal) a könyvtárban. A jövő keretei az olvasást inkább a könyvtár tanulást támogató szerepének alapvető elemének tekintik, mintsem hasznot is hozó szabadidős tevékenységnek.

A kényelmes üldögélő-övezet, a kávézó azért került a könyvtárba, hogy vonzza, és hosszabb tartózkodásra csábítsa a betérőt. Az új médiaformák és az infokommunikációs technológia kínálata pedig főként a fiatalabb korosztályokat kívánja behívni. Ezeknek a szabadidős lehetőségeknek a fokozott kínálata azt mutatja, hogy a szabadidős funkciót nem csak a tanuláshoz kapcsolható jótéteményei, hanem a könyvtárak népszerűsítésének érdeke is igazolja.

A szabadidő és eltöltése napjainkban

A legutóbbi évtizedekben sokat változtak a szabadidő felhasználásának formái. Ezt többek között a társadalomban végbement olyan változások befolyásolták, mint az „ezüst generáció” növekedése, az otthon és az arra költött pénz fontossága, az életminőségre helyeződött hangsúly, mely a fitness-klubok számának növekedésével és az aktív sporttevékenység erősödésével jár együtt, vagy az „örökség-kultusz” jelensége, melynek következtében egyre többen fordítanak időt a történelmi helyek felkeresésére. [Ne feledjük, a brit társadalomról van szó! –*M.J.*] Az ezt leíró tanulmány szerint a szabadidőben a könyvtárak legfőbb versenytársai a tévénézés, kertészkedés, a ház körüli tevékenykedés, az olvasás mint hobbi pedig hanyatlóban van.¹² Volt, aki egy évtizede az olvasás mint szabadidős tevékenység jövőjéről azt hitte, hogy az segít majd az ember magánéletét megőrizni egy

egyre személytelenebb világban, és hogy az új technológia meg fogja újítani a könyv iránti elismerést. Ezzel szemben azt tapasztalhatjuk, hogy egyre több otthonban van videó, nagyfelbontású tv, számítógépes játék – akár egyetlen könyv nélkül is.

Ma a legtöbb szabadidőt tévé- vagy videónézéssel, rádióhallgatással töltik. Az olyan technológiai újdonságok, mint a DVD, melyről egyaránt lejátszható zene, film, vagy éppen játék, tovább növeli a szabadidő otthoni eltöltésének vonzerejét: minden idők leggyorsabban növekvő eladási mutatóját a DVD-lejátszó produkálja. Ennek eredményeként a könyvtárak az otthoni szórakozás igényeiken kell, hogy megfeleljenek, videók, DVD-k, CD-k nyújtásával. Ugyanakkor mindazok számára, akik otthon egyre elszigeteltebben élnek a távmunka, a távoktatás és a távszórakoz(tat)ás környezetében, a könyvtár társasági központként válhat fontossá, ahol más emberekkel lehet találkozni. Egy újabb tanulmány szerint¹⁴ növekvő mértékben használják a könyvtári teret másokkal való kapcsolatok kialakítására. A könyvtár értékes találkozási hely, ahol viszonyokat lehet létesíteni vagy felújítani, és egy hely, ahol pihenni (relaxálni) lehet, ahol a rekreáció az olvasás, és egy csésze kávé élvezetének formáját öltheti.

A szabadidő formáját és mennyiségét befolyásolják a munkakörülmények változásai is. A rugalmas munkaidő, az otthon végzett (táv)munka, az eseti megbízások és a határozott idejű szerződések nincsenek tekintettel a hagyományos (esti és hétvégi) szabadidőre. Az időskorúak növekvő létszáma, és a korán nyugdíjba vonulók mennyisége egy idősebb szabadidő-piacot hoz létre. Ennek következtében a könyvtáraknak nagyobb gondot kell fordítani az „öregbetűs” és a hangos könyvek beszerzésére, a könyvtárápületek akadálymentesítésére. A munkanélküliség ugyancsak a szabadidő összmenyiségét (s ezzel a szabadidő-eltöltés lehetőségei iránti igényt) növeli. Egy tanulmány⁷ már 1988-ben rámutat, hogy a modern élet az

egész közösség számára megnöveli a szabadidőt, akár akarjuk, akár nem, s így sok ember válik képtelenné arra, hogy hasznosan töltsön üres óráit, ami unalomhoz, ez pedig végső soron akár antiszociális tevékenységekhez, bűnözéshez is vezethet. Sokak számára ugyanis a szabadidő nem az, aminek lennie kellene, annak öröme csökkenti az idős kor, vagy a munkanélküliség, vagy egész egyszerűen az unalom, ami a szabadidős javak tulajdonlásának rövidéletű élvezetével jár együtt. E tanulmány jegyzi meg, hogy a könyvtár maga képes arra, hogy kellemes relaxációs körülményeket teremtsen azok számára, akik ezt otthon nem találják meg, ugyanakkor arra is rámutat, hogy (a tévézést kivéve) a modern szabadidős tevékenységek (sport, konditerem stb.) az otthontól távol folynak, s ekképp a családi élet ellenében hatnak. Ugyanakkor a könyvtár, azzal, hogy könyveket kölcsönöz, otthoni olvasásra, „szorosabbra fűzi az otthon és a család, a társadalom legbensőségesebb egysége” kötelekeit. (Hasonló eszme működött a 19. században, amikor azt remélték, hogy a könyvtár nyújtotta könyvek a férfiakat majd otthon tartják, és kocsmázás helyett a családnak fognak felolvasni.)

Egy felmérés eredményei

150 olvasót kérdeztek meg két nagy angol közönyvtárban, annak felmérésére, hogy milyen a könyvtárak szabadidős használata, mekkora a szabadidős szerep fontossága, és miféle előnyökkel jár a szabadidős olvasó számára. Az eredmények szerint az olvasás egyaránt jellemezte minden korosztály szabadidős tevékenységét. Korábbi vizsgálatok eredményeivel megegyezően, a zene- és filmkölcsönzés inkább a fiatalok jellemzője: mindössze egy 45 éven felüli olvasó kölcsönzött CD-t, és három 55 évnél idősebb kölcsönzött videót, illetve DVD-t. A nyugdíjasok és a munkanélküliek körében gyakoribba könyvtár helyben használata, az újság- és magazinolvasás, a tévézés.

A könyvtárlátogatás gyakorisága meglehetősen jól mutatja a könyvtár fontosságát a szabadidő eltöltésében. A válaszolók többsége hetente legalább egyszer (33%) vagy annál többször (30%) megy könyvtárba, sőt, az egyik könyvtár megkérdezett olvasóinak tíz százaléka naponta látogatja azt. Úgy tűnik tehát, hogy a könyvtárba járás az olvasók jelentős részének „napi rutinjába” tartozik, ennél fogva jelentős fontosságú része szabad idejüknek.

A könyvtárral kapcsolatos szabadidős tevékenységek fontossági sorrendje felállítását nem következtetések levonása érdekében kérték a válaszolóktól, csak azért, hogy bátorítsák őket tevékenységeik fontosságának, indokainak átgondolására a további kérdések érdekében. Mégis adódik a fontossági sorrendből néhány tanulság. Mint könyvtárhasználóktól várható, az olvasás alig kapott „meglehetősen” besorolást, inkább a „nagyon” vagy az „alapvető” kategóriába került. A zenehallgatást senki sem tekinti meglehetősen fontosságúnak, az vagy nagyon fontos, vagy (sőt, az egyik könyvtár valamennyi válaszolója számára) alapvetően, elengedhetetlenül lényeges. Az e-mail, internethasználat fontossága viszonylag egyenletesen oszlik meg a három kategória között. A könyvtárban való időtöltés (ide értve az újság- és folyóiratolvasást, a tévénezést és a barátokkal való találkozást) is a nagyobb fontosságú tevékenységek közé tartozik, különösen a nyugdíjasok és a munkanélküliek körében.

Az olvasás indokai között a „szeretek olvasni”, „az olvasás a hobbim” mellett olyan válaszokat is feljegyeztek, hogy „a legizgalmasabb dolog a rengeteg könyv között válogatni, böngészni”, illetve „ha belépek a könyvtárba, olyan érzés fog el, mint mást, amikor az édességboltba megy be”. A szabadidős olvasás másik fontos szerepe a relaxáció elősegítése, gyakori az elalvás előtti, azt segítő olvasás, illetve az olvasás, mint a stresszoldás, a napi gondok előli menekülés eszköze említése. További indokként szerepel az olvasás, mint más szabadidős

tevékenység segítője, így a család történetének kutatása, illetve a barkácsolás, sőt, az amatőr képzőművészet előmozdítója is.

Az audiovizuális anyagok kölcsönzése, bár forgalmuk meglehetősen magas, nem vált ki különösebb lelkesedést. A válaszolók jelentős része a videó és DVD kölcsönzést nem tartja lényegesnek a szabadidő eltöltése szempontjából. Van viszont, aki azért kölcsönöz hangos könyvet, mert így „olvasni tud”, miközben valami más tevékenységet folytat.

A könyvtárhasználat előnyei közé tartozik a könyvtárban való időtöltés: „van hova mennem, ha elmegyek otthonról”, „különbön csak az utcákat rónám”, „otthon is olvashatnám az újságot, de itt embereket is látok” – érkeznek a válaszok a nyugdíjas, munkanélküli, egyedülálló olvasóktól. Több válaszoló számára a könyvtárban töltött idő jelenti a menedéket zsúfolt életük, vagy éppen a zajos otthon elől. A könyvtár a fiatalok számára is az időtöltés egyik helyszíne, egy pont, ahová meg lehet beszélni a találkozót a barátokkal. A könyvtár olyan hely, ahol az ember nemcsak egyéni tevékenységet folytathat, hanem kapcsolatot teremthet másokkal; ez utóbbit is segítik a könyvtárhoz csatlakozó kávézók is.

A társadalmi elszigeteltség oldását, a szocializációt is segítik a könyvtárak azáltal, hogy utat kínálnak a közösség felé. Egy tanulmány⁸ szerint sokan, amikor új helyre költöznek, először a könyvtárba iratkoznak be, mert az segít a közösségbe való beilleszkedésben. Az internethez való szabad hozzáférés ugyancsak fontos segítség a társadalmi érintkezéshez: a barátokkal, a távol élő családtagokkal való rendszeres elektronikus levelezés is a társadalmi jelenlétet erősíti. A szabadidő jótéteményei között van a pihenésnek, megújulásnak, a testi és mentális egészség megőrzésének lehetősége is. A közkönyvtárak, a szabadidős lehetőségek nyújtásával szintén részesei ennek. A könyvtári rendezvények – előadások, felolvasások, találkozók – akár mint társasági, kulturális, vagy oktató-tájékoztató események ugyan-

csak a résztvevők javára válnak, akár szocializációjukat, akár szórakozásukat, pihenésüket, rekreációjukat, vagy éppen tájékozódásukat segítik elő.

A válaszolók többsége szerint a könyvtár lehetőségeket nyújt, és választékot kínál. Különösen az alacsonyabb jövedelműek körében fontos, hogy a könyvtár a szabadidős lehetőségek olyan körét kínálja, amelyek rendszeres igénybe vételét nem engedhetnék meg maguknak, vagy azok nélkül kellene élniük, ha a könyvtár leáltalán adott szolgáltatásait. Mindkét könyvtárban megfogalmazódott olyan vélemény is, hogy a könyvtár az egyik legnagyobb érték, amit helyi adójáért kap a polgár, és talán az egyetlen, amire nem is sajnálja adóját.

Konklúzió

A közkönyvtárak megalakításának egyik fő indoka az a szerep volt, amelyet a munkásosztály szabadidejének eltöltésében játszhattak. Az elképzelések szerint a közkönyvtárak a bűnözés elleni harc, a szociális rend fenntartásának és az erkölcsi értékek terjesztésének erői lehetnek azáltal, hogy jobb szabadidő-eltöltési (szórakozási) lehetőséget nyújtanak. A kormányzat ma is fontos kérdésnek tekinti az olvasást, mivel összefüggést lát az alacsony literációs szint és a társadalmi kirekesztettség és az ehhez társuló problémák (antiszociális magatartás, munkanélküliség, bűnözés) között. Valóban, a könyvtárak, az alapszolgáltatásuknak tekintett könyvkölcsönzéssel még mindig kulcs szereplők a szociális helyzet javításában azáltal, hogy „jobb” szórakozási lehetőséget nyújtanak.

A könyvtárakat kezdettől szórakozási céllal használták (főként regénykölcsönzésre), noha a könyvtárosok mindig is nevelő-oktató szerepüket helyezték előtérbe. A szórakozás maradt a könyvtárlátogatás fő oka ma is, még ha a könyvtárak információ-ellátó funkcióikat jobban hangsúlyozzák, és a tanulás támogatását fontos céljuknak tekintik is. A kezdetektől, és

végig a huszadik századon át, a könyvtárak, - hogy népszerűek maradjanak – megfeleltek a közönség igényeinek: több példányban szerezték be az új és népszerű könyveket. Az állomány megfelelése a közösség „rekreációs” igényeinek mind a mai napig tart: ez vezetett el az olyan kurrens szórakoztató anyagok beszerzéséhez, mint a videók, CD-k DVD-k és az infokommunikációs technológia eszközei.

A nem elsősorban olvasásra szolgáló helyiségek (a hírlapolvasó, a dohányzó és a kártyasakk stb. szoba) a szórakozás vonzerejét jelentették, s ma ismét ezekkel válik népszerűvé a könyvtár: tini-övezetek, kávézók létesülnek, és úgy tervezik át a könyvtárakat, hogy azok több és megfelelőbb helyet biztosítsanak „a szocializáció és a relaxáció” számára, hogy a könyvtár társadalmi és társasági alkalmak színhelyévé válhasson. A szórakozási célú könyvtárhasználat túlmegy a szórakoztató irodalom, zene és film használatán, és olyan lehetőségeket is igénybe vesz, melyek inkább oktatási vagy informatív jellegűnek tekinthetők. A „non-fiction” olvasás, az infokommunikációs eszközök használata, a könyvtári rendezvényeken való részvétel, noha alapvetően oktató és/vagy tájékoztató jellegű, sok könyvtárlátogató számára szórakoztató szabadidős tevékenység is. A közkönyvtárak történetének egyik legállandóbb vonása, a szórakoztató szabadidős szerep ma – új formákban – ismét erősödik. A szabad idő szórakozás pozitív erő a társadalomban, és a könyvtárak, miközben ezt támogatják, egyúttal saját vonzerejüket is növelik.

Noha a közkönyvtárak szabadidős, szórakoztató szerepét hagyományosan alulértékelik, az elvégzett vizsgálat azt bizonyítja, hogy éppen ez a könyvtárba járás fő indoka. Az eredmények szerint a könyvtárak minden korú, és mindenféle háttérű olvasó számára nyújtanak lehetőségeket, és a könyvtárak szabadidős szerepe igen sok ember életének fontos részét alkotja. A szabadidővel kapcsolatos könyvtári tevékenységek széles köre (az olvasás, az audio-vizuális anyagok

kölcsönzése, a könyvtárban rendezvényeken való részvétellel vagy az infokommunikációs technológia használatával eltöltött idő) számos előnnyel jár. A könyvtár nyújtotta lehetőségek rendszeres használata segíti a nyugdíjasok szociális aktivitásának fenntartását; az alacsony jövedelműek és a munkanélküliek számára lehetővé teszi olyan szabadidős tevékenységek végzését, akik azokat anyagi okokból nem engedhetnék meg maguknak. A könyv- CD- és videókölcsönzés lehetővé teszi a kulturális érdeklődés kielégítését és a kultúra fejlődésével való lépéstartást, függetlenül az egyén anyagi körülményeitől. Az a tény, hogy a könyvtárlátogatás milyen rendszeres része az emberek hétköznapi életének, megmutatja annak igazi értékét.

A napjainkban elérhető szabadidős lehetőségek hatalmas kínálata ellenére világosan látszik, hogy a közkönyvtáraknak még mindig igen fontos szerepük van a szabadidős célú anyagok és szolgáltatások nyújtásában.

Jegyzetek

1. USHERWOOD, B.: Libraries and leisure : The role of the librarian in leisure management. London : Association of Assistant Librarians, South East Division, 1977.
2. SNAPE, R.: Leisure and the rise of the public library. London : Library Association, 1995.
3. HAYWOOD, L. et al.: Understanding leisure, 2nd ed. 1995. Cheltenham : Stanley Thornes
4. KELLY, T.: A history of public libraries in Great-Britain 1845–1975. 2nd ed. London : Library Association, 1977.
5. BROPHY, P.: The people's Network : A turning point for public libraries. London : Resource, 2002.
6. Department for Culture, Media and Sport: Framework for the Future : Libraries, learning and information in the next decade. London : Department for Culture, Media and Sport, 2003.
7. MURISON, W.J.: The public library : Its origins, purpose and significance, 3rd ed. London : Clive Bingley, 1988.
8. TOYNE, J.–USHERWOOD, B.: Checking the books : The value and impact of public library book reading. Sheffield : University of Sheffield, 2001.
9. Audit Commission : AC knowledge: Learning from audit, inspection and research: Building better library services. Wetherby : Audit Commission, 2002.
10. LEADBEATER, C.: Overdue: How to create a modern public library service, Laser Foundation Report. London : Demos, 2003.
11. WORPOLE, K. 21st Century libraries : Changing forms, changing futures (2004)
<http://www.buildingfutures.org.uk/pdfs/pdf/31.pdf>
12. SEAR, L: Trends in public libraries. In: Public Libraries Journal, 7. (1992) 3.no 77–81.
13. USHERWOOD, B.: The library service and leisure activities. London : Library and Information Technology Centre, 1993.
14. BRYSON, J. – USHERWOOD, B. – PROCTOR, R.: Libraries must also be buildings : New library impact study. London: Resource, 2003.

Megvásárolható az ETO új, teljes kiadása

A Könyvtári Intézet kiadásában elkészült és megvásárolható az Egyetemes Tizedes Osztályozás (ETO) új, teljes kiadása. A teljes kiadás 3 kötetből (két táblázati rész, egy mutató) áll.

Ára: táblázati kötetek (I-II.) 9.000,- Ft, mutatókötet 4.000,- Ft.

Mindhárom kötet együttes rendelése esetén összesen 12.000,- Ft.

(Az árak az ÁFÁ-t is tartalmazzák.)

További felvilágosítás: Szabó Lászlóné (oktat@oszk.hu), telefon: 224-3819.

OSZK Könyvtári Intézet Oktatási osztály (1827 Budapest, Budavári Palota F. épület)

(Katalist, 2006. június 19.)